

Надя Манолова-Николова

ШУМЕНСКАТА ЦЪРКВА „СВ. ВЪЗНЕСЕНИЕ/СВ. ГЕОРГИ“ 1829–1831 г.

Строителството на православни храмове, разгърнало се мащабно през 30-те години на XIX век отдавна привлича вниманието на различни специалисти – историци, изкуствоведи, архитекти и др.¹ Много от тези храмове в българските земи съществуват и до днес, те са своеобразни свети места на памет за времето и хората, които са ги съградили. Сред тези църкви е и шуменската катедрала „Св. Възнесение/Св. Георги“². Каменният надпис на южната фасада на църквата съобщава датата 1 септември 1829 г., към която дата изследователите отнасят нейното построяване³. Така че шуменската църква може да се приеме като една от първите, поставили „началото“ на църковно строителство, което по своите размери е явление непознато в историята на Османската империя от предходните столетия⁴.

¹ **Мутафчиев, П.** Из нашите старопланински манастири. – В: Избрани произведения. Т. II. С.: Наука и изкуство, 1973, 303–339; **Енчев-Видю, И.** Из църквите около Рилския манастир. – ИБАИ, VI, 1930–1931, с. 291 сл.; **Мавродинов, Н.** Новата българска живопис. С., 1947; **Същият.** Изкуството на българското възраждане. С., 1957; **Василиев, А.** Ктиторски портрети. С.: Изд. БАН, 1960; **Същият.** Български възрожденски майстори. Живописци, резбари, строители. С.: Наука и изкуство, 1965; **Василева, Д.** По въпроса за църковното строителство по време на османската власт. – Векове, 1979, № 3, 36–41; **Генчев, Н.** Българската култура XV–XIX в. Лекции. С.: Унив. изд. „Климент Охридски“, 1988, 243–245; **Тодорова, О.** Православната църква и българите, XV–XVIII век. С.: Акад. изд. „Проф. М. Дринов“, 1997; **Градева, Р.** За немюсюлманите и техните храмове в османските владения: някои наблюдения върху процедурите по получаване на разрешения за ремонт и поправка на немюсюлманските култови сгради през предтанзиматския период. – В: Етнически и културни пространства на Балканите. Част I: Миналото – исторически ракурси. Сб. в чест на проф. Цветана Георгиева. С.: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2008, 126–163, и др.

² За краткост в текста по-нататък се бѐде наричана само „Св. Възнесение“.

³ **Георгиева, Д., В. Иванов.** Каменни надписи във възрожденските църкви от Шуменско. – ГМСБ, V, 1979, 55–56. Тяхното мнение се възприема от всички изследователи, работили по темата след това. Вж. **Бонева, В.** Българското възраждане в Шумен и Шуменско. Църковно-национални борби и постижения. В. Търново: Фабер, 2002, 18–19; **Димитрова, И.** Култови сгради на религиозните общности в Шумен през XIX в. – В: Култова архитектура и изкуство в Североизточна България (XV–XX век). Съст. Л. Миков. С.: Акад. изд. „Проф. М. Дринов“, 2006, 67–69, и др.

⁴ **Манолова-Николова, Н.** Българското църковно строителство през 30-те години на XIX в. (историографски бележки). Трети конгрес по българистика, 23–26 май, 2013, СУ „Св. Климент Охридски“. Под печат.

سم

مفتوح

دوئره عنایه عاذا انامه رتو **صلى الله عليه وسلم** اللهم انقم
 دوله اقبال ابي وسطه اجود سوری اینه ضایع وسیله اعلاى بیاہ لری تراغ بڈاغ اوسولہ شنی والکشی
 نکلتیہ اھونشہ دھابا قرانیك کابای براسجیای عیوادرتیہ عیصال قوی المقادیرک اسکار الیدیکز
 واکوسی اقصانک کانہ کیناز روزنہ جیہ جا وضع وارعاہ اولتیشہ زیادکسیہ مراد بید طوسک الافزہ
 اوروستہ عاذا اوله لریع مزید کینایک تہود زیمہ اشدا غنیای دکرار اولوب وجولرت اولور حولری
 دخی کینایا عیاب بیاب اولدیشہ مجتہا صولک اشکات محتاج ابروک شوار اوردی هابیر شعیق نشیغرف
 حکمانیہ بولوکشیہ اقضا ایہ حوضہ لوزمنہ ازھجہ بزل مقدسہ تقدیر اوی غرضہ علی مدسح الطاق غیروکلیت
 قنوج دھابا قرانیہ مکافانہ اوله صر مزید کینا عاذا واولاقرہ اوروستہ عاذا اوله لریع تقدیر تیہ
 وجولرت اولور حولریع جیر نا انشی **صلى الله عليه وسلم** رحمتی ماری برقطه زینار عاالیت کہ اصلری نیاز من
 عیادرت اولوب بالجمہ دھابا قرانیك نیاز زیمہ سادف عیادرت اوزام بیلدیشی قنای عیصال کوزان تقدیر تیہ
 اجار تقدیر باقی ارضار دھب عنایه عاذا انامه رتو **صلى الله عليه وسلم** اللهم انقم **مفتوح**

دوئره عنایه
 عاذا انامه رتو

HAT 1078/43864-E

HAT. 1079

Фиг. 1

Новоиздирени османотурски документи от архива в Истанбул (Турция) дават възможност да се разкрият още факти около църковното строителство в Шумен. Това са две писма с един плик, адресиран до началника на султанската свита, заместник на великия везир⁵. Едното писмо представлява молба от немюсюлманската рая на махалата Варош в Шумен до султана. В молбата се иска да бъде издаден ферман, с който да се разреши ремонтването на църквата в същата махала (*фиг. 1*). Ето преводът на писмото:

Нека бъде вечно щастието на Негово величество, нашият честит, милостив, благодетелен, проявяващ безкрайна доброта и любезност към обикновените хора султан! Нека мощният му удар все така разкъсва гърдите на подлите му врагове!

Ние сме немюсюлманската рая, която живее в махалата Варош на Шумну (гр. Шумен). Поставайки лице в прахта пред нозете на височайшата Ви особа, донасяме следното. В нашата църква в махалата Варош, бяха внесени боеприпаси, поради което тя и намиращите се близо до нея болнични стаи, сериозно пострадаха и стана очевидна огромната нужда от ремонта им. Освен това, дворът около църквата е изцяло разбит и трябва да бъде направен наново. Винаги, когато султанската войска е благоволявала да дойде в града, ние сме давали всичко необходимо в големи количества и сме показвали старание и усърдие в службата си. Като компенсация на това сега искаме да бъде издаден височайши ферман, с който да ни бъде разрешено да ремонтираме казаната църква и намиращите се до нея болнични стаи и да построим наново двора около нея. Правото на височайша заповед принадлежи на Негово величество, нашият честит, милостив, благодетелен, проявяващ безкрайна доброта към обикновените хора султан.

Раби: раята на Варош⁶.

Писмото, изпълнено в приетия стил за обръщение към султанската власт, потвърждава известната в краеведската литература информация, че църквата сериозно е пострадала по време на войната от 1828–1829 г. В текста се откроява и ново, неизвестно досега сведение⁷, че към църквата в близост до нея са функционирали болнични стаи, които както и дворът също са пострадали много сериозно. Изтъква се още, че населението иска ферман за ремонт на църквата, двора и болницата около нея като компенсация⁸ за това, че е изпълнявало добре задълженията си към султанската войска.

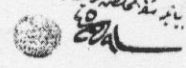
⁵ Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, HAT 1079/43 964D-1, HAT 1079/43964E-2. Документите откри и ми ги предостави докторантката Ивелина Машева. Преводът на документите е направен от специалиста османист Мария Калицин. На двете изказвам моите горещи благодарности.

⁶ Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, HAT 1079/43964E-2.

⁷ Михайлова, Е. Болничното дело и здравеопазването в българските земи (1856–1878 г.). С., 2013 (Дисертация). Досега известната информация е за военната болница в Шумен, построена след посещението на Махмуд II през 1836 г.

⁸ Преводачът М. Калицин изрично подчерта пред мен, че е използван терминът компенсация.

سادو ملو موندو ذراي اجماع مرقوم
 تسمي قوسى دوتره واروي قمبر اولو موندو بضا و ملا نطق سلك كبريه مقدمه جيني وضع اولو ارم طريف
 مر سونك نطق كبريه اولو اجار ايه با طباي كبريه موندو موندو اثارو قونبور جيني دوز طوبو موندو
 مسيد بودوخه قمبر خسته سهره بولسي با عصفال نوا و سى اولو امان هنده كبريه موندو مرقوم
 درونده بوش جيني جيهاردق سهره اولو بوزم كور ايه واقعا كبريه موندو و جوسى و بانده بوش جيني
 زيام كوراي اولو دوروي كى باروگى مقوم و موندو موندو ارات خردنده ايجلام اير طياره موندو برفا صونطق
 هانك اثارو موندو صادقانه جيني اولو فليز و بونورك برونورك نطق و تاسي سار معاناته دوله موندو
 اولو فليز با فقيرم اير كبريه عرضي لاي نقا ارا سوسى امانه فانس اولو احدو بجه نطق و عدو اولو رف
 هينه اصد اولو دونه نوا و نطق كبريه و جوسى و خنده نطق قمبر جيني ساعده سوسى موندو جيني
 امرت و فضل اصد و نبار موندو هبه موندو تا موندو ايرك باير نطق موندو موندو ايرك

HAT 1079/43964-D

HAT. 1079

Fig. 2

Другото писмо е придружително към първото. Неговият печат и съответно автор за съжаление не могат да се разчетат от копието, което при тежавам. Според колегите от Истанбулския архив, които са обработвали документа, автор на писмото е великият везир Решид Мехмед паша (фиг. 2). Ето неговото съдържание на български език:

Преди време в църквата на българското население на махалата Варош в Шумну (гр. Шумен) бяха сложени боеприпаси и това доведе до нейното голямо разрушение. Тъй като казаното население няма друга църква, в която да изпълнява ритуалите на лъжовната си религия, то е представило смирена молба, с която е уведомило за положението и е поискало разрешение да извърши ремонт, след като се изнесат от нея намиращите се понастоящем там боеприпаси.

Уведомявам, че споменатата църква и дворът ѝ са наистина много разнебитени и че раята на Вароша заслужава проявата на милост, защото показва преданост към височайшата държава, като участва в строежа на укрепления, при които няколкостотин души от нея загинаха. Изпращам Ви това приятелско писмо с приложена към него молба от раята, за да благоволите да издадете височайша заповед, с която да разрешите ремонта на църквата, дворът и болницата без каквито и да е промени и добавки.

9 джемизюлсани 1245 (6.12.1829) г.
[Нечетлив печат]

(Плик)(фиг. 3)

С милостта на Всевишния,
До Негово превъзходителство прославения, честит и милостив началник на султанската свита, заместник на великия везир⁹.

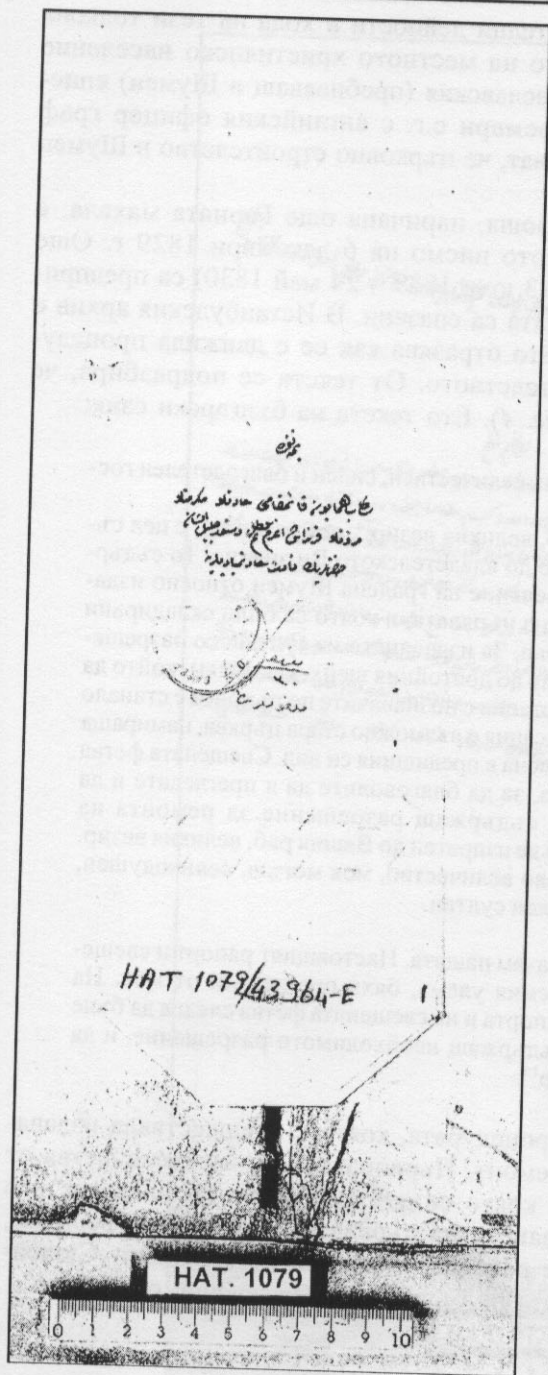
Писмото е приятелско обръщение към началника на султанската свита и заместник на великия везир, чието име не е споменато. С писмото се потвърждава голямото разрушение на двора, болницата и църквата във Вароша на Шумен. То конкретизира участието на българското население в строежа на укрепления, при което няколкостотин души от него са загинали. В заключение, великият везир подкрепя искането на българското население. Датата на писмото е 6 декември 1829 г.

Очевидно новите документи влизат в противоречие с приетото виждане, че църквата е била построена към 1 септември 1829 г. Документите ми дават основание да поставя въпроса възможно ли е било да се извършат строителните работи предварително, без да бъде издаден ферман, дали изобщо е било възможно тяхното извършване към тази дата?

В писмото на великия везир Решид Мехмед паша, който впрочем отбранява Шуменската крепост от руската армия същата година¹⁰, из-

⁹ Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, HAT 1079/43 964D-1.

¹⁰ Джумалиев, Г. История на Шуменската крепост (Принос към историята на град Шумен). Шумен, Печатница „Спас Попов“, 1927, с. 204.

Фиг. 3

рично се посочва, че към датата на писмото 6 декември 1829 г. в църквата все още има боеприпаси и ремонтирането ѝ ще се предприеме след тяхното изнасяне: „... след като се изнесат от нея намиращите се понастоящем там боеприпаси.“ Следователно към 6 декември църквата не е била ремонтирана. Внимателното разглеждане на събитията от лятото на 1829 г. в Шумен и околността потвърждава тази констатация. Както е известно, едни от най-тежките боеве по време на Руско-турската война 1828–1829 г. се водят именно за Шуменската крепост. Ожесточени са сраженията през май–юни и особено от средата на юли до 5 септември 1829 г., когато крепостта е подложена на непрекъснат обстрел и атаки, като при една от тях – на 26 август – руска част превзема временно едно от важните укрепления Узун-табия. Копаят се нови траншеи и окопи, което очевидно е ставало и с работата на българското население. Коммуникационната линия Шумен–Ески Джумая–Търново е постоянно прекъсвана от руснаците и положението на крепостта е критично в началото на септември. Само на 2 септември набегът на руснаците има за резултат заловени 130 пленници и 160 коли с храни. Вестта за Одринския мир, дошла на 5 септември и приета от Решид паша, слага край на сраженията¹¹. Следователно е немислимо да се очаква,

¹¹ Драматичната картина на сраженията за Шуменската крепост е детайлно проследена от местния изследовател Г. Джумалиев, вж. Джумалиев, Г. Цит. съч., 172–178, 193–204.

че българите са предприели строителни дейности в хода на тези толкова драматични събития. Положението на местното християнско население е твърде тежко, което посочва Преславския (пребиваващ в Шумен) епископ Антим в разговор през м. ноември с.г. с английския офицер граф Джордж Кепъл¹². Тези факти доказват, че църковно строителство в Шумен през 1829 г. е било невъзможно.

Молбата на жителите от Вароша, наричана още Горната махала, е подадена заедно с придружителното писмо на 6 декември 1829 г. Още същата година – 1245 по Хиджра (3 юли 1829 – 24 май 1830) са предприети действия по молбата и правилата са спазени. В Истанбулския архив е съхранен още един документ, който отразява как се е движила процедурата по разрешаването на строителството. От текста се подразбира, че негов автор е великият везир (*фиг. 4*). Ето текста на български език:

До моя могъщ, великодушен, величествен, силен и благодетелен господар!¹³

Преди време до Вашия раб, великия везир¹⁴, дойде писмо, с цел съдържанието му да бъде доведено до владетелското Ви знание. То съдържа молба от българското население на градеца Шумен относно издаване на разрешение за ремонта на църквата, в която са били складирани боеприпаси и тя е била разрушена. За издаването на султанско разрешение е било необходимо допитване до достойния шейх-юл-ислям, който да даде свещена фетва. След консултация с познавачите по въпроса е станало ясно, че съгласно старите предписания е възможно стара църква, намираща се извън града, да бъде възстановена в предишния си вид. Свещената фетва в този смисъл е била изпратена, за да благоволите да я прегледате и да издадете височайши ферман, съдържащ разрешение за ремонта на споменатата църква, който да бъде изпратен до Вашия раб, великия везир. Заповедта принадлежи на Негово величество, моя могъщ, великодушен, величествен, силен и благодетелен султан.

(Над документа): До каймакам пашата. Настоящият рапорт и свещена фетва, изпратена от уважаемия улема, бяха прегледани от мен. На основание на разясненията в рапорта и на свещената фетва следва да бъде издаден височайши ферман, съдържащ необходимото разрешение, и да бъде изпратен до великия везир¹⁵.

От документа става ясна процедурата, която е предшествовала издаването на ферман за църковния ремонт. Първоначално е издадена фетва от шейх-юл-исляма до султана, с която се допуска ремонта, след което е издаден ферман за възстановяването на църквата. В текста на фермана, запазен в Шуменския музей, се посочва, че главнокомандващият Сюлейман паша е докладвал за молбата на българското население от Шумен и

¹² Бонева, В. Цит. съч., с. 19.

¹³ Става дума за султан Махмуд II.

¹⁴ Това е Решид Мехмед паша.

¹⁵ Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, HAT

„правителството с царски ферман разрешава да се позволи на българското население да поправи църквата и да я ограда с кирпич, без да плаща каквито и да е берии (такси)“¹⁶. В писмото до султана и във фермана не се споменава нищо за възстановяване на болницата или болничните стаи, съществували преди войната. Според направения превод на фермана, в него не се коментира размера на ремонтите по църквата.

Известно е, че за строителство или ремонт на немюсюлмански храмове в Османската империя има особен правов режим. Документацията за църковно-строителни работи е издавана след дълга и сложна процедура. В нея няма етническо конкретизиране на лицата, които използват и ремонтират храма, освен ако не става дума за евреи, арменци или други признати от османското законодателство общности¹⁷. В случая за Шуменската църква прави силно впечатление голямата бързина, с която е издаден ферманът – в рамките на 1245 г. по Хиждра (3 юли 1829 – 24 май 1830), което означава, че е възможно той да е издаден и в началото на 1830 г. по християнския календар. Впечатлява още изричното, неколккратно упоменаване, че става дума за църква на българското население. В Шумен обстоятелството, че българите са участвали в строежа на военните съоръжения и са дали много жертви, е причината за изричното им вписване във фермана. Нямаме информация, която да поясни включването на българите в тези строежи, но можем да допуснем, че в ужасно напрегнатата обстановка около Шумен става дума за принудителен труд¹⁸.

В историческата ни литература се приема, че първият ферман за българска църква е този от 23 юли 1849 г. и се отнася за цариградските българи, които искат да построят свой храм. Бл. Иванова посочи обаче, че в текста на този ферман се иска разрешение за *papaz evi* (попска къща), а не за храм¹⁹. Мотивите на българите от Цариград са били, че с такова искане появата на желаното средище ще стане много бързо. В Шуменския ферман, както и в горекomentираните документи изрично е посочено, че църквата е на българското население от Вароша. Следователно, това засега са най-ранният ферман и документи за църква с използване на българското етническо име.

Как може да се обясни бързото разрешение за поправка на църквата? Отговорът може да се потърси в динамичната и сложна обстановка в региона след подписването на Одринския мир. През ноември 1829 г. султанът дава амнистия, но хиляди българи напускат родните места и се отправят към Русия. Руската армия, съгласно споразуменията, остава все

¹⁶ РИМ–Шумен, Отд. XV–XIX в., инв. № 2229, преводът е на Минко Пенков.

¹⁷ Градева, Р. Цит. съч., с. 139, 160–161.

¹⁸ При подобна ситуация по време на предишната Руско-турска война от 1806–1812 г. са използвани войнуди. Вж. Шумен и Шуменско XV–XIX век. Съст. Д. Георгиева, М. Пенков. Шумен, Исторически музей, 1996, 136–137.

¹⁹ Вж. Иванова, Бл. Неосъщественият каменен храм „Св. Троица“ на брега на Златния рог и архитектите Фосати. – Исторически архив (издава секция „История“ при СУБ), VII, кн. 18–19, март-юли 2009, 16–17. В тази връзка същата цитира още Kuruyazici, H., M. Tapan. Sveti Stefan Bulgar Kilisesi. İstanbul, 1998, p. 72.

още в Северна България, водят се сложни преговори за назначаването на руски консул в Сливен²⁰. При тази ситуация турската власт логично подкрепя българите, дали много жертви в хода на едни от най-тежките сражения срещу Русия.

Шуменските българи успяват не просто да ремонтират своята църква, а да построят наново доста по-голям храм. Самото строителство вероятно е започнало през 1830 г. и към есента е било завършено. Основание за това ми дава сключеният договор на 5 октомври 1830 г. между шуменските първенци и тревненския майстор Кою (Костадин) Цонюв за вътрешно украсяване на църквата²¹. Защо тогава каменният надпис от южната храмова фасада е с дата 1 септември 1829 г.?

Внимателното разчитане на надписа открива, че в него е използван изразът „сотвори ся сей храм“²², а не типичния за всички останали надписи върху църкви от района, които са публикувани: „съзида ся..., созида са..., съзидан...“²³ Глаголът „сотвори“ позволява да се мисли, че става дума не само за съграждане, а и за обмисляне и предприемане на действия за построяване. В този смисъл датата 1 септември 1829 г. може да означава, по мое мнение, че с началото на новата църковна година са започнали обмислянето и действията по въпроса за възстановяването на църквата.

За изграждането на църквата е било необходимо консолидиране на българската общност в Шумен – сплотяване морално и финансово. Споменатите девет еснафа в каменния надпис – дикиджийския, терзийския, бакалския, кюркчийския, казанджийския, куюмджийския, балтаджийския, дюлгерския и овчарския – са „предстоятели и помощетвуватели“²⁴. Следователно основните средства са събирани през еснафските организации. Защо еснафите? Запазените документи относно средствата на църквата „Св. Възнесение“ за времето след 1808 до 1823 г. предлагат едно възможно обяснение. Според описите на църковните пари основната част от тях са давани под 10% лихва на различни християни шуменци, повечето от които имат „титлата“ хаджия, а част от имената съдържат и занаята, упражняван от съответните лица – Деко мутафовлу, Злати куимджи, Панают терзи, Параскида бакал, Курт дюлгер, Вичю абаджи, Велику кара сахтен, Петри кантарджи. Черковните средства очевидно са използвани с твърдо определена лихва в стопанския оборот на българските занаятчии в Шумен²⁵. Църквата е духовен стожер на общността, но и съвсем реално-материален такъв. Въпросът изисква по-детайлно проучване на еснафската документация и на връзките еснаф-църква.

²⁰ Медведева, О. В. Откритие първото российско консулство в българските земи. – В: Война, откриваща епоха в историята на Балкан: К 180-летию Адрианополския мир. М.: URSS, 2009, с. 107 сл.

²¹ Шумен и Шуменско XV–XIX век, 170–171.

²² Георгиева, Д., В. Иванов. Цит. съч., с. 55 (обр. 16).

²³ Пак там, с. 52 (обр. 8), с. 53 (обр. 11) и др.

²⁴ Пак там, с. 56.

²⁵ Шумен и Шуменско XV–XIX век, 156–162, 167–169.

Фактически цялостното строителство на църквата, което е предприето, налага строга отчетност на заеманите суми. Такава, впрочем настоятелите на църквата имат още преди войната²⁶. На 1 юли 1830 г. започва да се води приходно-разходна книга – кондика от настоятелството, което вероятно се е грижило за строежа. Под председателството на дългогодишният църковен епитроп х. Сава х. Илиа се съставя българска община в началото на 1831 г. Според Илиа Блъсков общинарите са дванадесет на брой, наричани „он-икилиите“, първите и богати хора на българската махала²⁷. Един късен спомен от 1867 г., отново записан от Блъсков, дава сведение за начина на заемане на средства за строителството и за начина на връщането им. Заемът се определя от членовете на общината и от първомайсторите на еснафите за всеки, според неговото състояние. Изплащането на заема става чрез откупуване на църковните тронове на брой около 300. Прави се предложение към заемотателя за погасяване на църковния дълг, като му се приспада заема срещу църковен трон или като му се предлага да доплати (ако заемът е по-малък) и откупи трон в църквата, чието място е „според честта, имота, старината, службата на всекиго“. Мнозина дори не мислели, че дългът ще бъде върнат, а продаването на троните постигнало голям обществен ефект, защото „... имаше и своите салтанати (бляскавост)...“, така че „... по този ред троните се изпродадоха за скоро време и на мнозина бе останало хатър, за дето били ги забравили и не поканили с тронове. Ако да беше станало с наддаване, то църквата би се позлатила.“²⁸ Споменът на дикиджията х. Ради Бешевлията очертава как строителството на църквата става повод за вътрешното йерархизиране и легитимиране на тази йерархия в шуменското българско общество.

През лятото на 1831 г. Преславският епископ Антим е издигнат в сан Видински митрополит, а на негово място с ранг вече на митрополит е назначен Григорий. Именно той освещава новия храм през есента на 1831 г., след като е завършена неговата украса²⁹. Размерите на църквата са значително по-големи от тези на старата сграда. За новия храм са похарчени 147 724 гроша, една много крупна сума за това време и обстоятелства³⁰.

Най-често в българската историография влагането на средства в църкви се разглежда като дарителски жестове, с дълбоки морални основания³¹. Смятам обаче, че това е само едната – етичната страна на тези жестове. Необходимо е да задълбочим познанието си върху начина, по който функ-

²⁶ Епитропският тефтер на х. Сава х. Илиа, воден в периода 1808–1822 г., доказва такава строга отчетност. Вж. Шумен и Шуменско XV–XIX век, 156–162.

²⁷ Пак там, 175–176.

²⁸ Пак там, 173–174.

²⁹ Пак там, с. 172; **Бонева, В.** Цит. съч., 20–22.

³⁰ **Бонева, В.** Цит. съч., с. 20.

³¹ Като пример за подобен подход вж. Дарителство и взаимопомощ в българското общество (XVI – началото на XX в.). С., 2003 [= Исторически студии 5, ИФ-94], и мн. др.

ционират тези пари в обществен план. Големите средства, похарчени за църквата, могат да се разглеждат като добре вложен социален капитал.

Съществуват различни дефиниции за понятието социален капитал. Тук се придържам към разбирането, че социалният капитал представлява „определени инвестиции в социалните отношения, които дават възможност на участниците да използват и активизират ресурсите си, които иначе не са налични или за които е необходимо повече време и/или материални разходи, и могат да се отразят позитивно или негативно върху общественото благо“³². Капитал, който подпомага консолидирането на общността, в случая шуменската българска общност, подобрява общуването и създава благоприятни условия за нейното развитие. Социалният капитал става нов източник на организационно предимство, чрез който участниците са подтикнати към сътрудничество и взаимни дейности, изгодни на индивидуално или организационно ниво³³.

Шуменският „случай“ е пример, макар силно повлиян от войната, който доказва църковното строителство като мобилизиращ и йерархиизиращ фактор за българското общество, а вложените суми – като действащ социален капитал. Заедно със създаването на свой храм и община, е постигнато още едно обществено благо – Преславската епископия е откъсната от Търновската митрополия и издигната в ранг на митрополия. По мое мнение, не просто финансовият фактор е бил важен за извършването на този акт³⁴. Шуменското общество е положило усилия и вложило много средства в новата църква, легитимираща неговия голям потенциал и християнски добродетели. Ето защо смятам, че строителството на „Св. Възнесение“ и издигането на епископията в ранг на митрополия са свързани помежду си събития в Шумен от 1829–1831 г.

Шуменският пример за църковно строителство посочва още, че изграждането на храмове е резултат на сложен комплекс от отношения и социални връзки в определено място, общество и историческо време. Църковното строителство е предмет на историческо изследване на обществени отношения и йерархии, защото в храма се преплитат две силно влияещи се мрежи: църковната (в която се разпорежда религиозната институция) и общностната мрежа³⁵, чрез която се влага, афишира и използва социалният капитал.

³² **Baumann, P.** The Role of Social capital within organization: creating suitable organizational culture. Actas del IX Congreso “Cultura Europea”, Pamplona, 24–27 de octubre de 2007, Universidad de Navarra, Centro de estudios europeos, 549–556.

³³ Пак там, с. 551.

³⁴ **Бонева, В.** Цит. съч., 21–22.

³⁵ **Вълчинова, Г.** „Завръщане“ или продължение? Постсоциалистическата религиозност през погледа на нейните актьори. – Балкани, кн. 1, 2012, с. 70.